

TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİ PİYASALARINA YÖNELİK MÜDAHALELER VE BU MÜDAHALELER SONUCU ORTAYA ÇIKAN FİYAT ÇARPIKLIGI

M.Necat ÖREN *

1.ÖZET

Bu çalışmada, ülkemizde tarım ürünleri piyasalarına yönelik müdahaleler ile dengede olmayan döviz kurları sonucu, ortaya çıkan fiyat farklılaşmaları (fiyat çarpıklığı)'nın boyutu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, başlıca bitkisel ve hayvansal ürünler için yurtiçi ve referans (dünya) fiyatları kullanılarak Nominal ve Reel Koruma Katsayıları (NKK ve RKK) hesaplanmıştır. Buna göre, doğrudan müdahalelerin fiyatlarda yarattığı çarpıklığı ölçen NKK, özellikle 1990'ların başında 1'in oldukça üzerindedir. Ancak, döviz kurlarının dengede olmamasının etkisini de içeren RKK, 1980'lerin başında genellikle 1'in altındadır. Bu durum, ülkemizde doğrudan müdahalelerle üreticilerin genellikle korunduğunu, ancak dengede olmayan döviz kurlarından kaynaklanan vergilendirme de dikkate alındığında, korumanın NKK hesaplamalarıyla belirlendiği kadar yüksek olmayıp, hatta bazı yıllar negatif olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, ülkemizde, başta süt ve sığır eti olmak üzere, yeterlilik derecesinin düşük olduğu ürünlere daha fazla fiyat desteği ve koruma sağlanmaktadır.

2. ABSTRACT

The Interventions In Agricultural Product Markets And Price Distortions Caused By These Interventions In Turkey

In this study, the extent of price distortions on agricultural product prices caused by interventions in agricultural markets and exchange rates has been estimated. In this context, Nominal and Real Protection Coefficients (NPCs and RPCs) have been estimated for main agricultural products by using domestic and reference prices. The research results have shown that, NPCs which measure the extent of price distortions caused by direct interventions, were more than 1, particularly at the beginning of 1990s. However, RPCs, which take into account both direct price distortions and indirect distortions through exchange rate, were below 1 at the beginning of 1980s. These results confirm that, although government tends to protect domestic producers, taxation caused by disequilibrium exchange rates

* Yrd.Doç.Dr. Ç Ü Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

exceeds any direct price protection in some years. On the other hand, particularly some products, which their self - sufficiency degrees are low, such as milk and beef, are relatively more protected in Turkey.

3. GİRİŞ

Tarım sektörüne müdahale, dünyada olduğu gibi ülkemizde de uzun yıllardan beri tartışılmakla beraber süregelen bir uygulamadır. Pazar ekonomisinin benimsendiği çağdaş toplumlarda, üretici ve tüketici olarak piyasada yer alan milyonlarca karar biriminin eğilimleri, özlem ve beklentileri ile kıt kaynakların çeşitli üretim kolları arasındaki dağılımları konusunda en etkili faktör fiyatlardır (Üstünel, 1983). Bu nedenle, ülkeler sık sık piyasalara müdahale ederek, özellikle tarım ürünleri fiyat oluşumunu etkilemektedirler.

Tarım ürünleri piyasalarına yönelik bu tür müdahaleler, ülke tarımları arasında performans farkı yarattığı gibi, fiyat farklılığı da yaratan en önemli etkenlerdir. Başlıcaları ; pazar fiyatı destekleri, vergiler, sübvansiyonlar, tarifeler, kotalar ve döviz kuru piyasalarına yönelik müdahalelerdir. Bu tür politikaların tarım ürünleri fiyatlarında neden olduğu çarpıklığın boyutunu ölçmek mümkündür. Ancak, her bir uygulamanın fiyat çarpıklığına katkısını ayrı ayrı belirlemek mümkün olmadığı gibi, gerekli olmadığı da belirtilmektedir (OECD, 1994).

Gelişmiş ülkelerde önceleri, ticaret kısıtlamaları ve doğrudan fiyat destekleriyle yerli üreticiler sıkı bir şekilde korunmaktaydı. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde, tarım kesimi çoğunlukla ihracat vergileri ve gerçek değerinin üzerinde belirlenen döviz kuru politikalarıyla vergilendirilmiştir (Fulginiti ; Shogren, 1992). Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkeler, tarım kesimini koruma eğiliminde olsalar bile, döviz kurlarının gerçek değerinin üzerinde belirlenmesi (ulusal para biriminin değerli tutulması) nedeniyle ortaya çıkan vergilendirme, genellikle bu kesime sağlanan desteklerin üzerinde gerçekleşmesine neden olmaktadır (Taylor ; Phillips, 1992).

Türkiye’de uygulamalarında bir kararlılık ve bütünlük olmamakla beraber, tarım kesimi uzun yıllardan beri fiyat ve fiyat dışı yöntemlerle desteklenmektedir. Tarıma sağlanan desteklerin büyük bölümünü pazar fiyatı destekleri oluşturmaktadır. Genellikle dış ticaret önlemleriyle birlikte uygulanan ve üretici eline geçen fiyatları etkilemeye yönelik bu tür destekler, tüketici fiyatlarının da yükselmesi yönünde etkili olmaktadır (Ören, 1994). Ancak, son yıllarda, fiyat çarpıklığına neden olarak kaynak dağılımını etkileyen bu tür müdahaleler, bütçe ve tüketiciler üzerindeki ağır etkilerinin yanı sıra, tarım kesiminde durgunluğa neden olduğu gerekçesiyle sıkça tartışılır duruma gelmiştir.

Bu çalışmada, tarım ürünleri fiyatları üzerinde doğrudan ve dolaylı etkide bulunan müdahaleler sonucu, ürün fiyatlarında ortaya çıkan çarpıklıkların boyutu, ülkemiz tarımsal üretim değerinin yaklaşık yarısını oluşturan ürünler için hesaplanmış, sonuçlar değerlendirilmiştir.

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Tarım ürünleri piyasalarına yönelik doğrudan fiyat müdahalelerinin etkilerini ve üretici eline geçen fiyatlarda ne ölçüde çarpıklığa neden olduğunu ölçmenin en basit yolu Nominal Koruma Katsayılarıdır (NKK). Herhangi bir ürün için NKK, o ürünün yurtiçi fiyatının (P_i^d) yine o ürünün resmi döviz kuru üzerinden hesaplanan sınır veya referans (P_i^b) fiyatına oranıdır (Sadoulet ; Janvry, 1989):

$$NKK_i = \frac{P_i^d}{P_i^b}, \text{ Burada ;}$$

$NKK_i > 1$ ise üreticilerin korunduğu, tüketicilerin vergilendirildiği, $NKK_i < 1$ ise üreticilerin vergilendirildiği, tüketicilerin korunduğu, $NKK_i = 1$ ise fiyatların dengede olduğu anlamına gelmektedir.

NKK, Nominal Koruma Oranı (NKO) şeklinde de yazılabilir. Bu durumda yukarıdaki eşitlik :

$$NKO_i = \left[\frac{P_i^d}{P_i^b} - 1 \right] * 100$$

şeklini alır (Gardner, 1987) ve koruma oranı yüzde olarak ifade edilir.

4.1. NKK ve NKO Hesaplamalarında Kullanılan Veriler

Doğrudan ve dolaylı müdahalelerin tarım ürünleri fiyatlarında ne ölçüde çarpıklığa neden olduğunun gerçek boyutunu ortaya koyabilmek, her şeyden önce bu amaçla kullanılan verilerin doğruluğuna bağlıdır. Bu bakımdan, NKK hesaplamalarında kullanılan veriler ve elde edilmiş biçimleri aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

4.1.1. Üretici Fiyatları

NKK hesaplamalarında, devlet müdahaleleri sonucu ürün fiyatlarında ortaya çıkan çarpıklığın belirlenmesi amaçlandığından, üretici fiyatları olarak, devlet kuruluşları ile kooperatif niteliğinde olan kuruluşların ürün alımında üreticilere ödedikleri fiyatlar kullanılmıştır. Söz konusu kuruluşlar ile bu kuruluşların çalışma alanına giren ürünler aşağıda verilmiştir.

TMO : Buğday, arpa, mısır

TSKB : Ayçiçeği, pamuk

TŞFAŞ : Şeker pancarı

TSEK : Süt (TSEK 1995 yılında özelleştirildi)

EBK : Sığır eti, koyun eti, tavuk eti

Bu kuruluşların devlet ve/veya kendi nam ve hesaplarına yapmış oldukları alımlarda, üreticilere yapmış oldukları toplam ödemeler, toplam alım miktarlarına bölünerek ortalama alım fiyatları hesaplanmıştır. Yumurtada ise, DİE'nin Toptan Eşya Fiyatları İndeksi hesaplamalarında kullanmış olduğu ortalama fiyatlar dikkate alınmıştır.

Çalışma kapsamına, müdahalelerin etkisinin daha açık görülebilmesi amacıyla, destekleme fiyat ve alım politikaları ile dış ticaret önlemlerine en fazla konu olan ürünlerin alınmasına dikkat edilmiştir. Bu ürünler; buğday, arpa, mısır, ayçiçeği, pamuk, şeker pancarı, sığır ve dana eti, koyun eti, tavuk eti ve yumurtadır. Söz konusu ürünler, toplam tarımsal üretim değerinin yaklaşık yarısını oluşturmaları bakımından temsil niteliklerinin yüksek olduğu düşünülmektedir.

4.1.2. Referans (Sınır) Fiyatları

NKK hesaplamalarında kullanılacak referans fiyatlarının belirlenmesi konusunda, temelde iki önemli sorunla karşılaşmaktadır. Bunlardan birincisi hangi uluslararası pazar fiyatlarının referans fiyatları olarak kabul edileceğidir. Çünkü bu fiyatlar da genellikle istikrarlı ve müdahalesiz fiyatlar olmayıp, özellikle "büyük ülke" politikalarının etkisi altındadırlar. Diğer taraftan, uygulamada pek mümkün olmamakla beraber, iç ve dış fiyatların benzer kalitede ürünlere ait olması gerekir.

Uluslararası literatürlerde referans fiyatlarının belirlenmesi konusunda çeşitli yaklaşımlara rastlanılmaktadır (Taylor ; Phillips,1991). Bu çalışmada referans fiyatları olarak OECD (1994) tarafından Türkiye için Üretici ve Tüketici Sübvansiyon Eşdeğeri ölçümünde kullanılan fiyatlar esas alınmıştır. Söz konusu çalışmada sınır fiyatlarının kararlaştırılmasında temel yaklaşım; Türkiye'nin net ithalatçı olduğu ürünlerde CIF ithal fiyatları, net ihracatçı olduğu ürünlerde ise FOB ihrac fiyatlarının kullanılarak birim dış ticaret değerlerinin hesaplanması şeklindedir. Taylor ve Phillips (1991) tarafından yapılan çalışmada da sınır fiyatları benzer yaklaşımla hesaplanmıştır.

Referans fiyatları konusunda karşılaşılan ikinci temel sorun, hangi döviz kurunun kullanılacağıdır. Bu çalışmada denge (müdahalesiz) fiyat olarak kabul edilen sınır fiyatları (P^b), resmi döviz kuru üzerinden TL olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle, Amerikan Doları (USD) olarak ifade edilen dünya fiyatları (P^s) resmi döviz kuruyla (e) çarpılarak TL'ye dönüştürülmüştür.

$$P^b = e P^s$$

Ancak, burada karşılaşılan sorun, pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de USD resmi kuru (e), uzun yıllar sıkı bir kontrol altında ve gerçek değerinin (e*) üzerinde tutulmasıdır. Türkiye’de, Mayıs’1981’den sonra döviz kurları serbest piyasa ekonomisi tercihi içerisinde, günlük olarak ve piyasa koşullarına göre belirlenmeye başlanmasıyla USD kurunda düşme eğilimi baş göstermiş, ancak genellikle yine gerçek değerinin üzerinde seyretmiştir. Bu durum, nominal kur (e) üzerinden hesaplanan sınır fiyatının (P^b) reel kur (e^{*}) üzerinden hesaplanan (P^{b*}) altında tahmin edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, dengede olmayan resmi kurdan hareketle hesaplanan NKK değerleri daha fazla çıkmaktadır. Bu bakımdan, doğrudan fiyat müdahalelerinin yanında, resmi kur politikalarının fiyatlar üzerindeki etkisinin de ölçülebilmesi için USD’nin TL cinsinden gerçek değerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, USD’nin TL cinsinden gerçek değerinin hesaplanmasında, DPT tarafından Ocak’1982 yılı baz alınarak hesaplanan reel kur indeksinden (DPT,1997) yararlanılmıştır. Bu indeks kullanılarak, sınır fiyatları reel kura göre hesaplanmış ve NKK tahminlerinde kullanılmıştır

Reel kura göre hesaplanan NKK, Reel Koruma Katsayısı (RKK) adını almaktadır (Sadoulet ; Janvry, 1995). NKK’da olduğu gibi, RKK da yüzde olarak (RKO) ifade edilebilmektedir.

RKK hesaplamalarıyla herhangi bir ürüne yönelik doğrudan müdahalelerin yanında, resmi döviz kuru yoluyla dolaylı müdahalelerin fiyatlar üzerindeki toplam etkisi birlikte dikkate alınmış olmaktadır.

Bu çalışmada resmi döviz kurunun fiyatlarda meydana getirdiği ilave çarpıklığın boyutu (k), e/e* şeklinde ölçülmüştür. Bu durumda, reel kur üzerinden sınır fiyatı (P^{b*}) ve RKK şu şekilde hesaplanabilecektir

$$P_i^{b*} = e^* P_i^b$$

$$RKK_i = \left[\frac{P_i^d}{P_i^{b*}} \right] = \left[\frac{e}{e^*} \right] \left[\frac{P_i^d}{P_i^b} \right] = (k) (NKK_i)$$

Türkiye’de TL’nin USD karşısındaki değeri yapay olarak genelde yüksek belirlendiğinden ; e < e*, p^b < p^{b*}, k < 1 ve NKK > RKK olacaktır.

Çalışmada, herbir ürünün yurtiçi üretim miktarı, yurtiçi ve referans fiyatlarıyla ayrı ayrı çarpılarak toplanmış, buradan hareketle ortalama (bitkisel, hayvansal ve genel) koruma katsayıları ağırlıklı olarak hesaplanmıştır

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Dünya fiyatları ile yurtiçi üretici ve tüketici fiyatları arasında farklılıklara neden olan piyasa fiyatı destekleri, ülkemiz tarımsal destekleme sisteminin esasını oluşturmaktadır. Örneğin, 1995 yılında tarıma aktarılan 2,3 milyar dolarlık kaynağın yaklaşık % 65'ini piyasa fiyatı destekleri oluşturmaktadır (Yener ve ark., 1996).

Türkiye'de belli bir fiyatla piyasaya müdahale ederek, tarımsal üretimin ya da üreticilerin desteklenmesi sistemi ilk olarak 1932 yılında buğdayla başlamış ve o tarihten günümüze kadar, uygulanmalarında bir kararlılık olmamakla beraber süregelmiştir. İç pazara yönelik fiyat desteklerinin etkili olabilmesi ya da iç fiyatların korunabilmesi amacıyla da, bu tür politikalar dış ticaret önlemleriyle desteklenmektedir.

Türkiye'de, önceleri, tarım ürünleri ithalatı büyük ölçüde devlet kontrolünde ve yasak ve izinlere yürütülürken, 1980'li yıllarda tarifeleşme süreci başlatılmıştır. Zamanla hafifletilmiş olmakla birlikte, ithalatta uzun yıllar uygulanan yüksek oranlı gümrük tarifeleri ile olası düşük dünya fiyatlarının iç pazarı etkilemesi önlenmeye çalışılmıştır. Ancak, uygulamalarda sık sık ekonomik kaygıların yanında, hatta bazen ötesinde, siyasi kaygıların etkili olmasıyla bilimsel ve objektif esaslardan uzaklaşmıştır. Bazı yıllar desteklenen ürünler lehine ve üretime de yansıyan dengeler bozulmuş, ortaya çıkan aşırı ve değerlendirilemeyen stoklara rağmen yüksek fiyatla desteklemeye devam edilmesi, bir taraftan desteklemenin maliyetini artırırken, diğer taraftan dış piyasalarla uyumsuz bir ortam yaratılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'de izlenen söz konusu politikalar ile yaratılan fiyat çarpıklığının boyutunu belirleyebilmek amacıyla Nominal Koruma Katsayıları ve Oranları hesaplanarak Çizelge 1 ve 2'de verilmiştir.

Çizelgede görülen NKK değerleri, tarım ürünleri piyasalarına yönelik doğrudan müdahalelerle dünya fiyatlarından ne ölçüde ve ne yönde uzaklaşıldığını göstermektedir. Bu konuda çeşitli araştırmacılar tarafından benimsenen ortak yaklaşım ; NKK değerlerinin 0,85 ile 1,15 arasında olması, müdahalelerin fiyatlarda herhangi bir çarpıklığa neden olmadığı, 0,85'in altındaki değerlerde üreticilerin fiyatlar yoluyla vergilendirildiği, 1,15'in üzerindeki değerlerde ise korunduğu şeklindedir (Taylor ; Phillips, 1991). Buna göre, NKK değerlerinin 0,85'in altında veya 1,15'in üzerinde olması, müdahalelerin fiyat çarpıklığına neden olduğunun bir göstergesidir.

Çizelge 1'deki değerler bu yaklaşım çerçevesinde değerlendirildiğinde, müdahalelerin genellikle yurtiçi fiyatların dünya fiyatlarının üzerinde oluşması yönünde etkili olduğu ve bu yolla üreticilere fiyat sübvansiyonu sağlanırken

tüketicilerin vergilendirildiği anlaşılmaktadır. Piyasalara yönelik müdahalelerle üreticiler genelde korunmakla birlikte, uygulamalarda kararlılık bulunmamaktadır. Nitekim, incelenen dönem başlarında (1982-85), müdahaleler fiyatlarda önemli bir çarpıklığa neden olmaz iken, 1986-89 döneminde yerli üreticiler lehine giderek artan oranlarda fiyat avantajı sağlanmıştır, korumacılık 1990-93 döneminde had safhaya ulaşmış, bu dönemde yerli üretici eline geçen fiyatlar dünya fiyatlarının yaklaşık 1,5 kat üzerinde gerçekleşmiştir (Çizelge 1).

Türkiye’de piyasalara yönelik müdahalelerle genelde iç fiyatlar yükseltmekle beraber, ürünler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, tahıllarda yurtiçi fiyatlar, incelenen dönem başlarında dünya fiyatlarının altında gerçekleşmiş ve izlenen politikalarla üreticiler vergilendirilirken, tüketicilere fiyatlar yoluyla kaynak transferinde bulunulmuştur. Diğer taraftan, tarım ürünleri piyasalarına yönelik müdahaleler, hayvansal ürün fiyatlarının bitkisel ürün fiyatlarından daha büyük ölçüde dünya fiyatlarının üzerinde seyretmesine neden olmaktadır. Özellikle süt ve sığır eti gibi Türkiye’nin kendine yeterlilik derecesinin düşük olduğu ürünlerde, üreticilere önemli miktarlara varan fiyat sübvansiyonu sağlanmaktadır. Ancak, bu müdahalelerle, tüketicilerin söz konusu ürünler için dünya fiyatlarının yaklaşık 2 kat üzerinde bir fiyat ödemelerine neden olunmaktadır(Çizelge 1). Bu durum, daha çok düşük dünya fiyatlarının iç pazarı etkilememesi amacıyla uygulanan yüksek oranlı ithalat vergileri, kotalar, ithal izin ve yasaklarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye için hesaplanmış olan ağırlıklı NKK değerleri, dönem başlarında 1’e yakın düzeylerde iken dönem sonlarında artarak 1993 yılında 1,48 düzeyinde gerçekleşmiştir. NKK’nın 1’in üzerinde ya da NKO’nun pozitif olması durumu, daha çok günümüz gelişmiş ülkelerinde görülmektedir. Çünkü, genellikle yüksek gelirli ülkelerde tarım kesimi desteklenirken, düşük gelirli ülkelerde vergilendirilmektedir (Gardner, 1990). Nitekim, Anderson ve Hayami (1986) tarafından 31 ülke ve 1960-83 dönem ortalaması şeklinde hesaplanan NKO değerleri, gelişmiş ülkelerin tamamında yüksek oranlı pozitif değerler alırken gelişmekte olan ülkelere sadece Türkiye (4,2) ve Brezilya’da (10,1) pozitif değerler almıştır (aktaran Fulginiti ; Shogren, 1992).

NKK hesaplamalarında, fiyat farklılığının boyutu resmi kurdan hareketle ölçülmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin ulusal para birimlerinin yabancı paralar karşısındaki değerlerini, genellikle yüksek tutmaları, bu ülkeler için hesaplanan NKK ve NKO değerlerinin olduğundan fazla çıkmasına neden olmaktadır (Taylor ; Phillips, 1991). Bu bakımdan,

resmi kurların dengede olmamasının yarattığı ilave fiyat çarpıklığının giderilerek korumacılığın gerçek boyutunun ortaya konulabilmesi için RKK hesaplamasına gereksinim duyulmaktadır. RKK, ürüne özgü fiyat politikalarının yarattığı fiyat çarpıklığının yansıması (doğrudan müdahale), resmi döviz kuru gibi makro-ekonomik politikaların (dolaylı müdahale) etkisini de içermesi bakımından, daha kapsamlı değerlendirmelere olanak sağlamaktadır. Bu amaçla, Türkiye için RKK ve RKO değerleri hesaplanarak sonuçlar Çizelge 3 ve 4'de verilmiştir.

Çizelgelerin incelenmesi ve Çizelge 1 ve 2'deki NKK ve NKO değerleriyle karşılaştırılmasıyla, 1990 yılı hariç, RKK ve RKO değerlerinin daha düşük düzeylerde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu durum, sektöre yönelik doğrudan müdahalelerle sağlanan desteklerin önemli bir bölümünün döviz piyasalarına yönelik müdahalelerle (dolaylı olarak) geri alındığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'de, doğrudan müdahalelerle üreticiler lehine fiyat çarpıklığı yaratılmakla beraber, kur politikalarıyla tarım kesimi bir anlamda vergilendirilmektedir. Nitekim, incelenen dönemde NKK genellikle 1'in üzerinde veya NKO pozitif değerler alırken RKK, 1988 yılına kadar 1'in altında veya RKO negatif değerler almıştır. Türkiye'de gerçekçi kur politikası uygulama çabalarından önceki dönemlerde, tarım kesiminin kur politikaları yoluyla vergilendirilmesi daha yüksek boyutlardaydı. Örneğin, Anderson ve Hayami (1986) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de 1960-83 dönemi için RKO % - 36,8 olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'de gerçekçi kur* uygulamasına geçilmesiyle resmi kur ile denge kuru arasındaki fark önemli ölçüde kapanmış, dolayısıyla söz konusu vergilendirme oranı giderek azalmıştır. Ancak, RKO değerleri 1980'li yıllarda yine genellikle negatif değerler almıştır. 1990 sonrası dönemde ise, TL'nin USD karşısındaki değerinin denge kuruna daha yakın düzeylerde belirlenmesiyle RKO, NKO değerlerine yaklaşmıştır.

Döviz kuru politikalarının tarım ürünleri fiyatlarında neden olduğu ilave çarpıklığın giderilmesiyle, ülkemizde tarımsal korumacılığın boyutunun gerçekte NKK hesaplamalarıyla belirlendiği kadar olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle, başta tahıllar olmak üzere bitkisel ürünlerde dönem başlarında yurtiçi fiyatlar dünya fiyatlarının önemli ölçüde altında gerçekleşirken ; 1990 sonrası dönemde, başta süt ve sığır eti olmak üzere hayvansal ürünlerde yurtiçi fiyatlar dünya fiyatlarının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum ülkemizde, hayvansal ürün piyasalarının dışı karşı daha fazla korunduğunu göstermektedir.

* Enflasyonun etkisiyle satın alma gücü düşen TL'nin değerinin dövize göre ayarlanması

SONUÇ

Türkiye’de, tarım kesimi uzun yıllardan beri fiyat ve fiyat dışı önlemlerle desteklenmekte ve dışa karşı korunmaktadır. Tarıma sağlanan desteklerin yaklaşık üçte ikisini, dış ticaret önlemleriyle birlikte uygulanan pazar fiyatı destekleri oluşturmaktadır. Üretici eline geçen fiyatları etkilemeye yönelik bu tür destekler, tüketiciler tarafından ödenen fiyatların da yükselmesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan, uygulamalar, ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak önemli değişiklikler göstermektedir. Uygulamalarda ekonomik kaygıların yanında, hatta bazen ötesinde, siyasi kaygıların etkili olmasıyla, sık sık üretim ve tüketime de yansıyan dengeler bozulmaktadır. Özellikle bazı dönemlerde, müdahalelerin bütçe, ürün alımıyla görevlendirilen kuruluşlar ve tüketiciler üzerindeki ağır etkisi artmaktadır. Bugüne kadarki uygulamalarla, fiyatlar, genellikle dünya fiyatlarının üzerinde gerçekleşmiş, bu da dış ticareti olumsuz etkilemiştir.

İncelenen dönem başlarında, doğrudan müdahalelerle, başta tahıllar olmak üzere bitkisel ürünlerde yerli üreticiler aleyhine fiyat çarpıklığı yaratılmış iken, hayvansal ürünlere giderek artan oranlarda koruma sağlanmıştır. Koruma katsayı ve oranları, ithal ve ihraç ürünler açısından da, belirgin olmamakla beraber farklılık arz etmektedir. Örneğin, Türkiye’nin kendine yeterlilik derecesinin düşük olduğu süt ve sığır eti gibi bir kısım ürünler için sağlanan destek ve koruma, genelde daha yüksektir.

Tarımsal destekleme politikaları, bitkisel ürünlerde ağırlıklı olarak destekleme fiyat ve alım politikaları şeklinde yürütülürken, hayvansal ürünler daha çok sınır önlemleriyle dışa karşı korunmaktadır. Ancak, uygulamalarda bütünlüğün sağlanamaması nedeniyle üreticiler, bir taraftan fiyatlar yoluyla desteklenirken, diğer taraftan aşırı değerlendirilen döviz kuru politikalarıyla vergilendirilmektedirler.

Tarım kesiminin ve bu sektör mallarının bilinen evrensel özelliklerinin yanında, ülkemize özgü bazı koşullar, sektöre yönelik ve genellikle içte destekleyici, dışa karşı koruyucu müdahaleleri zorunlu kılmaktadır. Bununla beraber, uygulamalar; siyasi kaygılardan arındırılarak bilimsel ve objektif esaslara dayandırılmalı ve iç dinamiklerin yanında, uluslararası piyasalardaki gelişmelerle de uyumlu olmalıdır

KAYNAKLAR

- Anderson, K.; Y. Hayami, 1986. The Political Economy of Agricultural Protection. East Asia in International Perspective. Allen and Unwin. Sydney.
- DPT, Altıncı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan ve Programları.
- DPT, 1997. Temel Ekonomik Göstergeler. (Aralık 1996).
- Fulginiti, L.E. ; J.F. Shogren, 1992. Agricultural Protection in Developing Countries. American Journal of Agricultural Economics. November 1992(74):795-801.
- Gardner, B.L.,1987. The Economics of Agricultural Policies. Macmillan Publishing Co., New York.
- OECD,1994. Ülke Tarım Politikaları ve Ticareti. Ülke Raporu:Türkiye. Paris.
- Ören, M.N.,1994.Türkiye’de Tarımsal Destekleme politikası Uygulamaları, Bu uygulamalar Sonucu Ortaya Çıkan Üretici ve Tüketici Transferleri ve Bunun Çukurova Tarımına Etkileri. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi). Kod No :254.Adana.
- Sadoulet, E. , ; A. de Janvry, 1995. Quantitative Development Policy Analysis. The Johns Hopkins Univ. Press. Baltimore and London.
- T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları, Çeşitli Yıllar.
- Taylor, D. S. ; T.P. Phillips, 1991. Food-Pricing Policy in Developing Countries : Further Evidence on Cereal Producer Prices. American Journal of Agricultural Economics. November 1991.
- Üstünel, B.,1983.Ekonominin Temelleri. Mısırlı Matbaacılık A.Ş. İstanbul.
- Yener, M.C.; R.Tezcan, M. Gündüz, Ö. Yeni, L. Arslan, 1996. Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi ; Alternatif Model. T.C. Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Gn. Müdürlüğü. Ankara.

Çizelge 1. Türkiye'de Başlıca Tarımsal Ürünlerde Nominal Koruma Katsayıları (NKK)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçeği	Pamuk	Şeker Pancarı	Bit. Ür. Ort.	Süt	Siğir Eti	Tavuk Eti	Koyun Eti	Yumurta	Hav. Ür. Ort.	Genel Ort.
1982	0.82	0.88	1.16	1.22	1.22	1.19	0.94	1.23	1.12	1.55	1.04	1.31	1.16	1.01
1983	0.83	0.79	0.78	1.24	1.51	1.02	0.96	1.24	1.19	1.52	1.13	1.36	1.21	1.05
1984	0.78	0.95	0.93	0.85	1.15	1.14	0.90	1.53	1.22	1.19	1.03	1.26	1.26	1.01
1985	0.91	1.02	1.08	1.03	1.06	1.42	0.99	2.28	1.32	1.14	1.08	1.11	1.42	1.12
1986	1.06	1.43	1.09	1.67	1.32	1.20	1.19	2.45	0.89	1.01	1.14	1.25	1.32	1.23
1987	1.37	1.66	1.18	1.77	1.69	1.11	1.46	1.50	1.00	1.06	1.28	1.12	1.20	1.34
1988	1.64	0.96	1.21	1.13	1.11	1.06	1.27	1.15	0.98	1.27	1.09	1.09	1.09	1.19
1989	1.33	1.04	1.17	1.40	1.41	0.93	1.26	1.21	1.09	1.24	1.22	1.47	1.20	1.24
1990	1.18	1.45	1.40	1.65	1.19	1.14	1.23	2.33	1.37	1.52	1.25	1.29	1.56	1.35
1991	1.72	1.59	1.64	1.78	1.07	1.54	1.54	2.13	1.62	1.23	1.24	1.09	1.52	1.53
1992	1.19	1.48	1.56	1.62	1.23	1.65	1.33	2.12	1.76	1.32	1.24	1.77	1.65	1.46
1993	1.11	1.95	1.37	1.52	1.46	1.50	1.32	2.03	1.91	1.52	1.23	1.77	1.69	1.48

Çizelge 2. Türkiye'de Başlıca Tarımsal Ürünlerde Nominal Koruma Oranları (NKO)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçeği	Pamuk	Şeker Pancarı	Bit. Ür. Ort.	Süt	Siğir Eti	Tavuk Eti	Koyun Eti	Yumurta	Hav. Ür. Ort.	Genel Ort.
1982	-18.1	-12.4	16.1	21.9	21.6	19.1	-6.4	23.4	11.7	55.0	3.9	30.6	15.8	1.4
1983	-16.9	-20.7	-21.6	24.1	51.4	2.1	-4.1	24.1	19.3	51.8	13.1	35.7	21.3	4.8
1984	-21.9	-5.3	-6.8	-15.2	15.2	14.3	-10.2	53.0	21.7	19.1	2.8	25.7	26.3	0.6
1985	-9.1	1.5	8.4	2.7	5.8	42.1	-0.6	127.7	32.3	14.2	8.0	11.0	42.0	12.4
1986	6.0	43.3	8.8	66.7	31.7	19.8	18.6	145.3	-11.2	1.3	14.0	24.9	31.4	23.3
1987	37.4	66.5	18.1	76.7	69.4	11.1	46.0	50.2	0.2	5.8	27.6	12.3	19.6	34.0
1988	63.7	-3.9	21.3	12.8	10.6	5.6	26.7	14.7	-2.3	27.3	8.6	9.3	9.4	19.2
1989	33.3	4.4	17.0	39.8	40.8	-7.1	25.8	20.7	8.8	24.0	22.4	46.8	20.4	23.7
1990	17.6	44.7	40.4	64.8	18.7	13.9	23.3	133.4	36.7	51.7	25.0	28.8	56.4	34.8
1991	72.2	58.6	64.0	77.8	6.6	53.8	54.0	113.2	61.7	22.9	24.5	8.7	51.9	53.2
1992	19.4	48.4	56.5	61.7	23.2	65.4	32.9	112.1	75.8	32.5	23.5	76.7	65.1	46.5
1993	11.1	95.1	36.9	52.1	45.7	49.6	32.5	102.9	91.2	51.5	22.8	76.5	68.6	47.5

Not : Çizelgeler arası farklılıklar yuvarlamalardan kaynaklanmaktadır.

Çizelge 3. Türkiye'de Başlıca Tarımsal Ürünlerde Reel Koruma Katsayıları (RKK)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçeği	Pamuk	Şeker Pancarı	Bit. Ür. Ort.	Süt	Sığır Eti	Tavuk Eti	Koyun Eti	Yumurt a	Hay. Ür. Ort.	Genel Ort.
1982	0,80	0,85	1,13	1,19	1,19	1,16	0,91	1,20	1,09	1,51	1,01	1,27	1,13	0,99
1983	0,77	0,73	0,73	1,15	1,40	0,94	0,89	1,15	1,10	1,40	1,05	1,26	1,12	0,97
1984	0,68	0,83	0,82	0,74	1,01	1,00	0,79	1,34	1,07	1,04	0,90	1,10	1,11	0,88
1985	0,81	0,90	0,97	0,91	0,94	1,27	0,89	2,03	1,18	1,02	0,96	0,99	1,27	1,00
1986	0,85	1,15	0,87	1,33	1,06	0,96	0,95	1,96	0,71	0,81	0,91	1,00	1,05	0,99
1987	1,08	1,31	0,93	1,39	1,33	0,87	1,15	1,18	0,79	0,83	1,00	0,88	0,94	1,06
1988	1,27	0,74	0,94	0,87	0,85	0,82	0,98	0,89	0,76	0,98	0,84	0,84	0,85	0,92
1989	1,12	0,88	0,99	1,18	1,19	0,78	1,06	1,02	0,92	1,05	1,03	1,24	1,02	1,04
1990	1,18	1,45	1,41	1,65	1,19	1,14	1,24	2,34	1,37	1,52	1,25	1,29	1,57	1,35
1991	1,69	1,56	1,61	1,75	1,05	1,51	1,52	2,10	1,59	1,21	1,23	1,07	1,49	1,51
1992	1,13	1,40	1,48	1,53	1,16	1,56	1,26	2,01	1,66	1,25	1,17	1,67	1,56	1,39
1993	1,04	1,83	1,28	1,42	1,36	1,40	1,24	1,90	1,79	1,42	1,15	1,65	1,58	1,38

Çizelge 4. Türkiye'de Başlıca Tarımsal Ürünlerde Reel Koruma Oranları (RKO) (% Olarak)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçeği	Pamuk	Şeker Pancarı	Bit. Ür. Ort.	Süt	Sığır Eti	Tavuk Eti	Koyun Eti	Yumurt a	Hay. Ür. Ort.	Genel Ort.
1982	-20,2	-14,7	13,1	18,8	18,5	16,0	-8,8	20,3	8,9	51,0	1,2	27,3	12,9	-1,2
1983	-23,1	-26,7	-27,4	14,8	40,1	-5,5	-11,3	14,8	10,4	40,5	4,7	25,5	12,2	-3,1
1984	-31,6	-17,0	-18,4	-25,7	0,9	0,1	-21,3	34,1	6,6	4,3	-9,9	10,2	10,6	-11,8
1985	-19,0	-9,6	-3,4	-8,5	-5,7	26,7	-11,4	102,8	17,9	1,8	-3,7	-1,1	26,5	0,2
1986	-15,1	14,7	-12,9	33,5	5,5	-4,0	-5,0	96,5	-28,9	-18,9	-8,7	0,0	5,2	-1,3
1987	8,2	31,1	-7,0	39,2	33,4	-12,5	15,0	18,3	-21,0	-16,7	0,5	-11,5	-5,8	5,6
1988	26,6	-25,7	-6,2	-12,8	-14,5	-18,4	-2,0	-11,3	-24,4	-1,5	-16,0	-15,5	-15,4	-7,8
1989	12,4	-12,0	-1,4	17,9	18,7	-21,7	6,1	1,8	-8,3	4,5	3,2	23,8	1,5	4,3
1990	17,8	44,9	40,6	65,1	18,9	14,0	23,5	133,8	37,0	52,0	25,3	29,1	56,6	35,0
1991	69,5	56,1	61,4	75,1	4,9	51,4	51,6	109,9	59,2	21,0	22,5	7,0	49,5	50,9
1992	12,9	40,3	48,0	53,0	16,5	56,4	25,7	100,6	66,3	25,3	16,8	67,1	56,2	38,5
1993	4,1	82,7	28,2	42,4	36,4	40,1	23,9	90,0	79,0	41,9	15,0	65,3	57,9	38,2

Not : Çizelgeler arası farklılıklar yuvarlamalardan kaynaklanmaktadır.